

A VÁCI ÜTKÖZET 1849 ÁPRILIS 10.¹

(Négy vázlattal.)

Előzmények.

Az osztrák hadsereg az isaszegi csata után, április 6-áról 7-ére virradó éjjelen, Pestre vonult vissza. A III. hadtest a Rákospatak mögött a Rákosmezőn, arccal a kerepesi magaslatok felé, az I. hadtest Pusztaszentlőrinc táján, arccal Cegléd felé szállott táborba.

Csorich hadosztálya, mely Vácra Fótól át csatlakozott a visszavonuló hadsereghöz, a két hadtest között Kőbányán állott meg mint tartalék. A II. hadtest zöme részint Budán, részint Pesten tanyázott és e városok helyőrségét alkotta. A biztosítócsapatok a Rákospatak mentén és Pusztaszentlőrinc előtt állottak. Komárom várát Simunich altábornagy hadteste körülzárta és annak ostromát megkezdette; az ostromot a Duna-szorosban Vácnál, Ramberg altábornagy hadosztálya biztosította.

Az isaszegi csata után Görgey tábornok a győzelmet nem látta teljesnek, miért is elhatározta, hogy a döntés kierősza-
kolása végett a harcot a következő napon is folytatja. Ezért április 7-én a magyar hadsereg támadó szándékkal nyomult

¹ *Források:* Kriegsarchiv, Wien: Feldzug 1849 in Ungarn. Feldakten der k. k. Hauptarmee u. der ung. Ins.-Armee. — Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums 1849. — Geschichte des k. k. Uhlanen-Regiments Alexander II. Kaiser von Russland Nr. 11. (Vormals 7. Chevauxlegers-Regiment.) — Geschichte des kais. kön. 63. (55.) Linien-Infanterie-Regiments Baron Bianchi. — Geschichte des k. u. k. Bukovinischen Dragoner-Regiments General der Kavallerie Freiherr Piret de Bihain Nr. 9. — Geschichte des k. k. Infanterieregiments Adolf Herzog zu Nassau. — Geschichte des k. u. k. Feldjägerbataillons Nr. 12. — Az 1848–49-i vörössapkás 9. honvéd zászlóalj története. — Az 1849-i 3. honvéd zászlóalj története. — Honvédek könyve, történelmi adattár az 1848–49-i magyar hadjáratból. — Die Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Freiherr von Merkl Nr. 55. (63.) — 1849 április hó 17-én megjelent 81. számú Közlöny (hivatalos lap). — Geschichte des k. u. k. 7. Uhlanen Regiment Erzhg. Carl Ludwig. — Episoden aus meinem Leben. Beiträge zur Geschichte der Feldzüge der österreichischen Armee in den Jahren 1848 und 1849. von Ludwig Freiherr von Welden k. k. Feldzeugmeister.

Isaszegről és Aszódról központiasan Gödöllőre. A hadtestek előnyomulása azonban április 7-én tetemesen késett. A késés főokául a tölténypótlást hozták fel, mert a csapatok április 6-án töltényeiket elhasználták és a lövészeroszlop, amelynek a még mindig égő Királyerdőn kellett áthaladnia, nagy idővesztéssel ért csak a csapatokhoz. Ezért a hadtestoszlopok csak 11 órakor délelőtt érkeztek Gödöllőre, amikor az ellenség azt már régen elhagyta, és így a tervezett támadásból nem lett semmi. A csapatok ezért Gödöllőn táborba szállottak, csupán az I. hadtestet irányították délelőtt 11 órakor a kerepesi magaslatra, honnan ennek egy dandára Cinkotáig követte a visszavonuló osztrák utóvédet a pesti úton, avval néhány ágyúlovést is váltott, de utól már nem érhetette.

Az osztrák hadsereg helyzetében április 8-án változás nem állott be. A felderítést hírszerző járőrökkel és a két szárnyon, a Dunakeszi országúton s a Rákospatak völgyében Isaszeg—Gödöllő irányában, egy-egy hírszerző különítménnyel megkezdették.

Április 7-én Görgey tábornok Gödöllőn megbeszélést tartott, melyen megszületett a követendő hadművelati terv, mely a következő volt:

A VII. hadtest (Gáspár) Fót—Dunakeszi terét megszállja s Pest és Vác között az összeköttetést megszakítja. A II. hadtest (Aulich) a kerepesi országutat, a Rákospatak völgyét (Rákoskeresztúr—Isaszeg) és a Szolnokra vezető vasúti vonalat szállja meg. A VII. és II. hadtest Pest felé tüntet és az ellenséget megtéveszti. Mialatt ez történik, az I. és III. hadtest (Klapka és Damjanich) Vácra nyomul, és elfoglalja azt.

Vác elfoglalása után a VII. hadtest két hadosztálya (Pöntenberg és Kossuth) Vácnál csatlakozik a hadsereg zöméhez, egy hadosztálya pedig (Kmethy) Dunakeszinél marad és az lesz a feladata, hogy a hadseregnek Pest alól való elvonulását leplezze.

Ezalatt a hadsereg (I., III. és VII. hadtest) Vácról Rét-ság—Nagyoroszi—Ipolyságon át Lévára vonul. Amint a hadsereg Vácot elhagyta, egyedül a II. hadtestre hárul az a feladat, hogy Pest előtt tüntessen, mert az egyelőre Dunakeszinél hagyott hadosztály (Kmethy) is a hadsereg zöme után Vácra vonul és elfoglalja a Duna szorosát. A hadsereg (I., III. és VII. hadtest) Lévánál kel át a Garam-folyón és az ostrom alatt álló Komárom felmentésére Nagysallón át hajtja végre a támadó hadműveletet.

Görgey tábornok szilárd és megváltoztathatatlan elhatározása volt, hogy bármit cselekszik is herceg Windischgrätz tábornagy, hadművelati tervét végrehajtja.

Azon esetre, ha az ellenség a Pest előtt hagyott II. hadtestet megtámadná, Görgey a II. hadtestet utasította, hogy az ellenséges túlerő elől harcolva húzódjék a Tisza mögé vissza.

Görgey új hadműveleti terve a következő megfontolás alapján alakult ki:

A magyarok legközelebbi hadműveleti célja vagy az ország fővárosának elfoglalása, vagy az ostrom alatt álló Komárom várának felmentése lehetett. Az osztrák hadsereg Pest falai alá vonult vissza és Rákos mezején készen áll arra, hogy a döntő csatát elfogadja. Ha tehát a magyar hadsereg Gödöllőről Pestre tör előre, szembe találja magát az egész osztrák hadsereggel.

A Komárom várának felmentésére irányuló hadművelet mellett a következők szólnak:

Vácnál a Duna völgyét csak egy osztrák hadosztály tartja elzárva. Ennek ellentállása hamar megtörhető és ezzel a Komáromra vezető út megnyílik. Ennek a hadműveletnek sikere ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a Pest alatt álló osztrák hadsereg ne mozduljon ki helyzetéből. Tehát e hadsereget foglalkoztatva, bizonytalanságban kell tartani.

Ha Vácnál a magyar hadsereg utat nyitott magának Komárom felé, válaszut előtt áll, hogy az előnyomulást az alsó Garam szakasza felé folytassa-e (Párkányánán át Komáromra) vagy pedig a középső Garam szakaszára (Lévára) törjön-e elő?

Első esetben az út Komáromig jóval rövidebb ugyan, de szembe találhatja magát a Bécsből útba indított és Komárom ostromának fedezésére szolgáló újabb erősítésekkel és így az alsó Garam-folyón való átkelést ezen erők ellenhatása alatt kell kierőszakolnia.

A Garam-folyó alsó szakaszán (Párkányánána—Kéménd) az ellenség szívós védelmet fejthet ki addig, míg a Pestnél álló osztrák hadsereg a harcba beavatkozik (Pest—Esztergom: két menet). Ha a magyar hadsereg Léván át a Garam alsó szakaszát megkerüli, úgy ez a hadművelet azzal az előnnyel jár, hogy a hadsereg a Garam-folyót ellenséges ellenhatás nélkül lépheti át és a Komárom ellen irányuló támadás folyamánként, az osztrákok oldalában léphet fel.

Ha a Bécs felől várható erősítés (IV. osztrák hadtest), vagy a Komárom várát körülzáró osztrák erő egy része (Simunich altábornagy hadteste) a magyar hadsereg ellen fordulna, ebből az az előny adódik, hogy a magyar hadseregnek csak nálánál gyengébb ellenséggel kell megmérkőznie, mely harcra a Pestnél álló osztrák hadsereg már a fávolság

miatt sem avatkozhatik be kellő időben. (A rákosmezei tábor Nagysallótól öt menetnyire van.)

Ha a magyar hadseregnek sikerül Komáromot az ostromtól felmenteni, úgy ezzel a Pestnél álló osztrák hadseregnek Béccsel való összeköttetését veszélyezteti (Buda—Tata—Nagyigmánd—Győr—Bécs) s ez a körülmény bizonytalansággal arra fogja az osztrák hadsereget kényszeríteni, hogy az ország fővárosát kiürítse.

Érdekes, hogy az osztrák hadvezér nem ismerte fel Görgey hadműveleti tervének nagy fontosságát, melyről többek között a következőképen nyilatkozott: „Azt hiszem, hogy az ellenség megkerülő mozdulata „merőben értelmetlen“, mert ha veszére belerohanna a csapdába, azáltal, hogy Komáromot eléri, legfeljebb csak annak helyőrségével erősödhetik. Ez esetben ki kell használnunk az ellenség „hibáját“ arra, hogy az ellenséget minden oldalról megrohanjuk, ami azt fogja eredményezni, hogy az ellenséget szét fogjuk szórni és arra fogjuk kényszeríteni, hogy a bányavárosokba vezető völgyekbe vonuljon vissza.“²

Görgey április 8-án várta, hogy az ellenség meg fogja támadni, ezért egész hadseregével Fót (VII.)—Mogyoród (III.)—Kerepes (I.) és Isaszeg (II) vonalában, 18 km széles csoportosításban, harcra készen állott, szárnyait Dunakeszinél Kmetty hadosztálya, Maglód táján Asbóth különítménye biztosította és felderített Vác és Pest irányában. A hadtestek a gödöllői táborból április 8-án 12 órakor délben indultak el, menetcéljaikat intézkedészerűen az ellenség által meg nem zavarva érték el s ott táborba szállottak.

A felderítés a következő híreket szolgáltatotta:

Windischgrätz három hadtesttel a Rákosmezőn táborba szállott s Pest falai alatt készen áll a döntő csata elfogadására. A Vácra Gödöllőre lovagolt osztrák futár a magyarok fogságába esett, kitől Görgey megtudta, hogy Vácott a Götz és Jablonowski osztrák dandárok táboroznak (Ramberg-hadosztály).

Windischgrätz a magyarokról ezt tudta:

A magyar hadsereg zöme a kerepesi magaslatokon áll.

Az osztrák tábor jobb szárnyáról (az I. osztrák hadtesttől) eligazított hírszerzőkülönítmény (1. dragonyosezred 1. százada, Klein őrnagy) Rákoskeresztúrnál egy ellenséges különítményt (2 lovasszázad tüzérséggel és gyalogsággal) állapított meg.

Az osztrák tábor balszárnyáról (III. osztrák hadtesttől)

² *Kriegsarchiv*. 1849. Feldakten der k. k. Hauptarmee. 4. fasc. 251.

eligazított hírszerzőkülönítmény Rákospalotát az ellenség kezében találta. Kémhírek arról beszéltek, hogy kb. 8—10.000 ellenséges gyalogoshól álló oszlop Kerepesről részint Rákospalotán át, részint Mogyoród—Fótton át Dunakeszi felé halad.

Windischgrätz nem látott tisztán, miért is elhatározta, hogy április 9-én Dunakeszire és a kerepesi magaslatokra intézendő erőszakos felderítés útján tisztázza az ellenség helyzetét.³ Mivel azonban a csapatok az előzőleg lefolyt harcokban és menetekben kifáradtak, az erőszakos felderítés végrehajtását az osztrák főparancsnok április 10-ére halasztotta. Az osztrák csapatok helyzetében így változás nem állott be.

Görgey április 9-én még mindig várta az ellenség támadását Pest felől. Ezért akképen intézkedett, hogy a jobbszárnyon a VII. hadtest Dunakeszi—Fót vonalában, a középen a III. hadtest a mogyoródi magaslaton, védelmi állást foglaljon, míg a balszárnyon a II. hadtest és Asbóth különítménye Isaszegről és Monorról Cinkotára, illetve Üllőre nyomuljon elő, s ezzel az ellenségben azt a hitet keltse, hogy a magyar hadsereg Pestet szándékozik megtámadni.

Ha az ellenség támadna, akkor a VII. hadtest a csatavonal jobbszárnyát, a III. hadtest közepét, a II. hadtest a balszárnyát alkotja. Az I. hadtest tartalékban marad. Mivel a hadsereget a Vácnál álló ellenséges hadosztály oldalban és hátban fenyegethette, Görgey tartalékát (az I. hadtestet) Kerepesről Csomádra toltta el, hogy a jobbszárny mögött kéznél legyen.

A magyar hadsereg helyzete április 9-én délután 4 óráig tehát a következő volt:

Dunakeszi—Fót—Mogyoród—Cinkota vonalában három hadtest állott harcra készen, egy hadtest pedig Csomádnál kéznél volt mint tartalék arra az esetre, ha a Ramberg osztrák hadosztály Vácról a magyar hadsereg oldalába és hátába támadna.

Görgey délután 4 óráig ebben a csoportosításban várta a pesti támadást. Mivel ez nem következett be, Görgey délután 4 óraker a középen levő III. hadtestet kivonta a tervezett védelmi állásból és Veresegyházára irányította.

Április 9-én délutáni 4 óraker a magyar hadsereg helyzetében döntő fordulat állott be.

Eddig ugyanis Pest volt Görgeynek a legfontosabb. Mivel az osztrák hadsereg Pest alól nem mozdult meg, és így az ellenséges támadás veszélye már elmúlt, Görgeynek Pest

³ *Kriegsarchiv*. Feldakten der k. k. Hauptarmee. 1849. 4. fase. 4, ad 94., 95., 96., 107.

most már mellékesé vált, miért is főfigyelmét a hadműveleti terv végrehajtására fordíthatta.

Az április 9-én délután 4 óra után kiadott intézkedések a helyzetképet következő módon változtatták meg:

Pest előtt, a Rákospataktól kb. 6—10 km távolságban, Fót—Cinkota vonalában (10 km) két hadtest (VII. és II.) maradt az osztrák III. hadtesttel szemben.

A horvát bán hadtestével (I.) Görgey nem nagyon törődött, előle csapatait elvonta, úgy hogy vele szemben csupán a gyenge Asbóth-különítmény maradt Üllő körül.

Váccal szemben, Csomád—Veresegyháza vonalában (4 km), két hadtest (I. és III.) csoportosult, hogy április 10-én a támadást a Ramberg-hadosztály ellen megindíthassa.

A magyar hadsereg április 9-én este tehát két egyenlő erejű csoportra volt tagozva; egy csoport (két hadtest) arccal Pest felé, 10 km-es széles vonalon, a leplezés feladatával, egy csoport (két hadtest) az előbbeni csoport háta mögött, arccal Vác felé 4 km szűk téren tömörítve, a váci támadásra készen. De megvolt a lehetősége annak is, hogy — ha az osztrák hadsereg másnap, azaz április 10-én Pest felől támadna —, akkor a visszatartott csoporttal a harcot támogatgathassa (Csomád—Fót 1½ órai menet, Csomád—Cinkota 3½ órai menet, Veresegyháza—Fót 2 órai menet, Veresegyháza—Cinkota 4 órai menet), vagy hogy a váci támadást mégis végrehajthassa aszerint, amint április 10-én a helyzet kialakul.

Az április 9-i esti csoportosítás az erőknek másnapi alkalmazására nézve még azt a lehetőségét is megadta, amely április 10-én valóban be is következett.

A VII. és II. hadtest (Dunakeszi—Fót—Cinkota vonalában), ha Pest felől megtámadatnák, leplezés céljából védelemre szorítkozik; egy hadtest (III.) megtámadja a Vácnál álló Ramberg-hadosztályt, hogy a hadseregnek az utat Lévéra megnyissa, egy hadtest (I.) Szódnél mint tartalék marad azért, hogy a Pest felől támadó ellenségnek Vác felé való előtörését megállíthassa, vagy ha erre nem lesz szükség, úgy a Vácra intézendő támadást támogatgathassa.

Windischgrätz, hogy az ellenség helyzetét és erejét megállapítsa, az I. és III. hadtestnek április 10-ére általános támadó előnyomulást rendelt el. Intézkedésében a hadtesteknek feladatául azt tűzte ki, hogy az ellenséget fejlődésre kényszerítsék, miért is a csapatok támadóan lépjenek fel. A gyalogsági oszlopokat lovasság és tüzérség előzze meg. A gyalogság megfelelő távolságban kövesse a lovasságot. Ha az általános szemrevétel azt állapítja meg, hogy az ellenség Pest

alól már elvonult, úgy az osztrák hadsereg főparancsnokának az a terve, hogy tartalékát (a II. hadtest Csorich hadosztályát) Esztergomba tolja el.¹

A kiadott útmutatás szellemében, az I. hadtest 6 órakor reggel indulva a Kerepesre vezető országúton Cinkotára nyomult elő egy oszlopban és Rákoskeresztúr és Soroksár irányában derített fel.

A III. hadtest szintén 6 órakor reggel indult táborhelyéről, a Rákospatakon a Paskál-malomnál átkelt és Palotára nyomult elő. A hadseregtartalék (Csorich hadosztálya) a táborban tétlenül maradt.

Április 10-e a magyarok helyzetére döntő jelentőségű volt. E napon dőlt el, hogy Görgey hadműveleti terve kivihető-e vagy sem? A nap eseménye két részre osztható, még pedig a Pesttel szemben való tüntetésre és a Vác ellen irányuló támadásra.

A Pest elleni tüntetésre a VII. hadtest egy dandárt Fót-nál hagyott, Mogyoródnál egy különítmény útján az összeköttetést a II. hadtesttel fenntartotta, zömével Palotára nyomult előre. A II. hadtest Cinkotánál a Palotapatak⁵ mögött védőállást foglalt.

A kölesönös intézkedések folytán Palotánál a magyar VII. és az osztrák III. hadtest között, Cinkotánál a magyar II. és az osztrák I. hadtest között összeütközésre került a dolog, azonban minden komolyabb következmény nélkül. Palotánál, a Sós-patak vonalán, két óráig tartó ágyúzás után a magyar VII. hadtest délután 5 órakor az ellenség elől kitért és Dunakeszire vonult vissza; az osztrák III. hadtest erre megfordult és a rákosi táborba vonult. Cinkotánál, a patak völgyén innen, az osztrák I. hadtest oszlopa megállott, csupán egy lovasdandár nyomult elő Cinkotára. A magyar II. hadtest tüzérsége (öt üteg) az uralgó cinkotai halmokon a szőlőkben, az előnyomuló ellenséges lovasság ellen vonult fel, a hadtest zöme pedig Csömör és Kistarsa között harcera fejlődött, majd 4 órakor délután a kerepesi magaslatokra vonult vissza. Erre az osztrák I. hadtest is a rákosmezei táborba húzódott vissza.

Az osztrákok részéről tervezett erőszakos szemrevétel így ellaposodott, az ellenség helyzete és ereje nem lett tisztázva. Viszont a magyarok tüntető előnyomulása és ellenállása az osztrák erőt Pest előtt lekötötte anélkül, hogy az behatóbban tájékozódhatott volna.

¹ *Kriegsarchiv*. 1849. Feldakten der k. k. Hauptarmee. 4. fasc. 115.

⁵ Sós-patak, illetve Szilas-patak.

Az osztrákok nem érték el kitűzött céljukat, mert az erőszakos szemrevételel nem hajtották komolyan végre, ezért a magyar hadtestek nem is kényszerültek arra, hogy fejlődjenek és erejüket elárulják. A magyaroknak nem volt érdekük, hogy támadjanak, ezért erejüket kellő távolságban visszatartották. Az osztrákoknak nyomatékosan kellett volna támadniok; ehelyett azonban csak tapogatódzva és habozva nyomultak elő. Így a nagy garral hangoztatott erőszakos felderítés hatástalan ágyúzásban merült ki és a várt eredményt nem hozta meg. Az idő is kedvezőtlen volt, amennyiben országos eső esett, mely a megfigyelést megnehezítette.

Míg tehát Pest előtt a bizonytalanság köde el nem oszlott, addig Vácnál döntő esemény következett be.⁶

A váci ütközet.

Az április 9-i kölesönös helyzetet az *1. vázlat* tünteti fel.

A Magyarországon működő osztrák hadsereg megerősítésére báró Hammerstein lovassági tábornok, Galícia vezénylő tábornoka, egy új hadtest megszervezésében buzgólkodott, mely menetképességének elérése után, Kassán át a Tisza szakaszára lett volna útbá indítandó.

Windischgrätz értesítette Hammersteint, hogy az osztrák hadsereg Pestre vonult vissza és mivel a magyar haderőnél gyengébb, jelenleg csakis Pest és Komárom fedezésére szorítkozhatik.

Ennélfogva a Vogel altábornagy parancsnoksága alatt alakuló galíciai hadtest előnyomulása a Tisza felé (Tokaj tájára) már nem lett volna célszerű. Döntő csapást a magyar hadseregre csak akkor lehet mérni, ha a galíciai hadtest a Magyarországon működő osztrák főerőhöz csatlakozik.

Ezért Vogel altábornagy hadteste Kassán át Rimaszombatra tartson, hogy az osztrák hadseregnek az Ipoly völgyében kikülönített részével mielőbb érintkezésbe jusson, azon célból, hogy az ellenség az Ipoly—Garam völgye felől meg ne kísérelhesse Komárom várának felmentését.⁷

E szándéknak megfelelően a magyar hadseregnek Komáromra való előnyomulását úgy az Ipoly, mint a Duna völgyében, meg kellett akadályozni. Ezért Windischgrätz a Duna-szoros elzárására a II. hadtest egy hadosztályát (Uсорich) Vácra rendelte, a Ramberg-hadosztályt pedig az Ipoly völgyében Balassagyarmatra különítette ki.

⁶ *Kriegsarchiv.* Feldzug. 1849. 4. fasc. 61.

⁷ *Kriegsarchiv.* 1849. Feldakten der k. k. Hauptarmee. 4. fasc. 117.

Az isaszegi csata után az osztrák hadsereg április 7-én Pestre vonult vissza; megerősítésére a Csorich-hadosztályt Vácra magához vette, míg a Duna-szoros birtoklása végett az Ipoly völgyében kikülönített Ramberg-hadosztályt Vácra rendelte. A megbetegedett Ramberg altábornagy április 8-án a budai katonai kórházba ment, helyette a hadosztályparancsnokságot a rangban idősebbik dandárparancsnok, Götz Keresztély vezérőrnagy vette át.

A hadosztály 7 zászlóaljból, 7½ lovasszázadból, 4 ütegből és 1 utászsázadból állott; harcoló létszáma 7500 puska, 750 kard és 27 ágyú volt.

A Ramberg-hadosztály hadrendje a következő volt:

1. *Götz Keresztély tábornok dandára:*

„Báró Bianchi“ 63. gyalogezred III. zászlóalja,

„Báró Palombini“ 36. gyalogezred I. zászlóalja,

12. vadászzászlóalj,

„Károly Lajos főherceg“ 3. ulánusezred két és fél százada,

fél lovasüteg,

egy és fél röppentyűsüteg,

egy 12-fontos üteg.

2. *Herceg Jablonowski Félix tábornok dandára:*

„Adolf nassauai herceg“ 15. gyalogezred I., II., III. és IV. (Landwehr) zászlóalja,

„Gróf Wrba“ 6. chevaux-legers-ezred két százada,

„János főherceg“ 1. dragonyosezred két százada,

„Báró Kress“ 7. chevaux-legers-ezred egy százada,

egy 6-fontos üteg,

egy utászsázad.

A hadosztály csapatai Vácott táboroztak. Az éjjeli szálást a gróf Althann alezredes parancsnoksága alatt álló előőrsök (6. chevaux-legers-ezred két százada) a Gombás-patak vonalában biztosították. A jobboldalt a Duna biztosította, míg a balszárny és hát fedezésére, Brudermann százados parancsnoksága alatt, 2 gyalog- és 1 lovasszázad Szendehelyre, egy gyalogszázad pedig Nagymarosra volt kikülönítve.

A hadosztály egy hírszerző járőre április 9-én egy honvédet elfogott, kitől Götz megtudta, hogy a magyar csapatok Csomádot és a Sződ körüli falvakat megszállották.

Április 10-én reggel 8 órakor Götz a főparancsnokságtól utasítást kapott, hogy óvatos legyen s ha az ellenség túlerővel támadná meg, ne fogadja el a harcot, hanem vonuljon vissza a Duna völgyében Szalkán át a Garam-folyó mögé.

A magyar III. hadtest feladata az volt, hogy április 10-én Veresegyházáról reggel 6 órakor indulva Sződön át

vissza. Az I. hadtest a támadásban támogatni fogja a III. hadtestet.

A III. hadtest hadrendjét a függelék mutatja.⁸

A Vácra irányuló támadással Damjanich tábornokot bíz-
ták meg.

Görgey április 10-ére szóló intézkedése úgy hangzott, hogy a Vácra irányuló támadás sikerének érdekében, a Rákos mezején táborozó osztrák főerő lekötésére, a VII. hadtest Palotára nyomuljon elő azon feladattal, hogy vegye fel az ellenséggel a harcot, vereséget azonban ne kockáztasson, hanem délután 5 órakor a dunakeszi táborba vonuljon vissza; a II. hadtest pedig Cinkotánál harcra készen álljon, délután 4 órakor azonban szintén vonuljon vissza a kerepesi védőállásba.

Damjanich az ellenségről csak annyit tudott, hogy Vácott Götz és Jablonowski osztrák dandára táborozik mintegy 30 ágyúval.

Damjanich tehát elhatározta, hogy az osztrákokat Vácnál bekeríti. Évégből a III. hadtest areban fog támadni dél felől, az I. hadtest Vácot meg fogja kerülni oly módon, hogy a várost keletről és északról szegélyező magaslatokon előnyomulva a verőcei és szendehelyi utakra nehezedjék, hogy ezáltal az osztrákokat a visszavonulás lehetőségétől megfoszthassa.

Damjanich terve a fővezérségtől kapott útasításnak nem felelt meg, mert abban az a követelmény is benne volt, hogy az ellenséget a Dunától Balassagyarmat irányába szorítsa vissza.

A támadást tehát erős balszárnyal kellett volna végrehajtania.

Lehet, hogy ez okozhatta, hogy Damjanich eredeti tervét megváltoztatta, annál is inkább, mert a megkerülés gyors végrehajtására alkalmas utak nem voltak. A megkerülésre csak egy út jöhetett számításba, mely Rádon át Kösdra vezetett. Kösd falun túl pedig a megkerülő mozdulatnak a Nagyszál (△ 652) hegy déli lejtőin keresztül-kasul, út nélkül, toronyiránt kellett volna megtörténnie. A III. hadtestnek ezalatt a Gombáspatak előtt tétlenül kellett volna vesztegelnie. A megkerülés sikerére így nem igen lehetett számítani, mert ha az ellenség a megkerülő mozgást észreveszi, a Duna völgyében a visszavonulást akadály nélkül végrehajthatja, mert a Duna-völgynek nyugati irányban való kanyarulata a keletről jövő megkerülés elől való kitérést könnyen lehetővé tette. Még azt is

⁸ *Kriegsarchiv*. Feldakten der ung. Ins. Armee. 1849. Fascikel 4. Nr. 64. Ordre de Bataille. Assermann Major, Waitzen, am 10. April 1849.

számításba kellett venni, hogy az előző napokon sűrű eső esett, mely az amúgy is rossz utakat majdnem járhatatlanná tette. Április 10-én reggel sűrű köd szállott le, mely délelőtt eloszlott és akkor ismét megeredt a tavaszi eső.

Ezért Damjanich a megkerülést csak a Bobich-dandárral (3 zászlóalj, 3 lovasszázad, 1 üteg) akarta végrehajtani, míg az I. hadtest zömét, mint általános tartalékot, a támadó III. hadtest jobbszárnya mögött Sződnél tartotta vissza.

Damjanich tábornok Vác elé megérkezve, a III. hadtest összes tüzéségét Sződön át elővonta és a vasútvonal mentén fekvő homokbuckákra állította. A III. hadtest Pusztacsörög és Sződ között három harc vonalban fejlődött.

A Visocki-hadosztály a dunakeszi—váci országút mentén vonult fel, balszárnyát a Dunáig terjesztette; a Knézich-hadosztály a vasútvonal mentén fejlődött. A lovasság a harmadik harc vonalba jutott.

Gróf Althann Ferdinánd osztrák alezredes, előörsparancsnok, április 10-én délelőtt 9 óra 30 perckor Götz tábornoknak jelentette, hogy Verezegyháza és Hartyán felől Sződ, illetve Duka felé erős ellenséges oszlopok közelednek, mire Götz riadót rendelt el, maga pedig Jablonowski dandárnokkal az előörsökhöz lovagolt tájékozódás céljából.

Götz az előörsöknél levő állásából megállapította, hogy az ellenség a harc megindítására már mintegy 4 üteget hozott tűzbe. Az volt a véleménye, hogy az ellenség komoly támadást nem intéz Vácra; erős tüzéségével nyilván csak arra akarja az osztrákokat kényszeríteni, hogy fejlődjenek és ezáltal elárulják erejüket. Bár Jablonowski a hadosztályparancsnoknak azt javasolta, hogy hadosztályával keljen azonnal harcra, Götz ezt a tanácsot nem követte, hanem csak arra szorítkozott, hogy előörseit megerősítse és balszárnyának biztosításáról gondoskodjék. A hadosztály zömét harcrakészen Vácot visszatartotta.

Evégből $\frac{1}{2}$ lovasüteget és fél röppentyűsüteget, az előörsök támogatására, a Hétkápolnánál, az országútra állított, mert az esőzés folytán a talaj igen felázott, részben víz alá is került, úgy hogy az országútról a letérés nem volt lehetséges. A 12. vadászzászlóalj zöme az országúton sietve előnyomult és a temetőt megszállotta; egy százada, a 7. chevaux-legers-ezred egy századával a vasúti töltésen előnyomulva a Gombás-patakot 5 m. magasságban áthidaló vasúti hídon foglalt védőállást.

A védőállás balszárnyának biztosítására, Strasdil ezredes parancsnoksága alatt, a 15. gyalogezred IV. zászlóalja a Kálváriahegyet megszállotta. A hadosztály többi csapatai (15/I., II., III., 36/I., 63/III. zászlóalj, 2. chevaux-legers-ezred $\frac{1}{2}$

százada, 1. dragonyosezred 1 százada, 1 hatfontos, 1 tizenkétfontos és 1 röppentyűsüteg, 1 utászszázad) Vácott gyülekeztek. A magyar III. hadtestnek harcra fejlődött két hadosztálya, a tüzéség támogatásával az előnyomulást megkezdette ugyan, de a tulajdonképeni támadásba nem fogott, hanem az ellenséges ágyútűz hatásos körletén kívül megállt. Csakis a két fél tüzésége között folyt az ágyúpárbaj.

A kölcsönös helyzetet délelőtt a 2. vázlat tünteti fel.

Az ágyúzás alatt Götz, látva hogy Vác ellen erős ellenséges csapatok fejlődtek ugyan, de azok komolyan nem támadnak, elhatározta, hogy hadosztályával az előőrsők vonalában védőállást foglal. A 15. gyalogezred parancsot kapott, hogy az Akasztódombot, temetőt és a vasúti hidat szállja meg. A 6-fontos üteg, egy fél röppentyűsüteg és egy fél 12-fontos üteg Vác és a vasúti híd között foglalt tüzelőállást.

A kiadott parancs szerint a 15. gyalogezred III. zászlóalja az Akasztódombot, a II. zászlóalja a Hétkápolna-dombot, az I. zászlóalja a vasúti hidat megszállotta. A déli órákban a helyzetet a 3. vázlat tünteti fel.

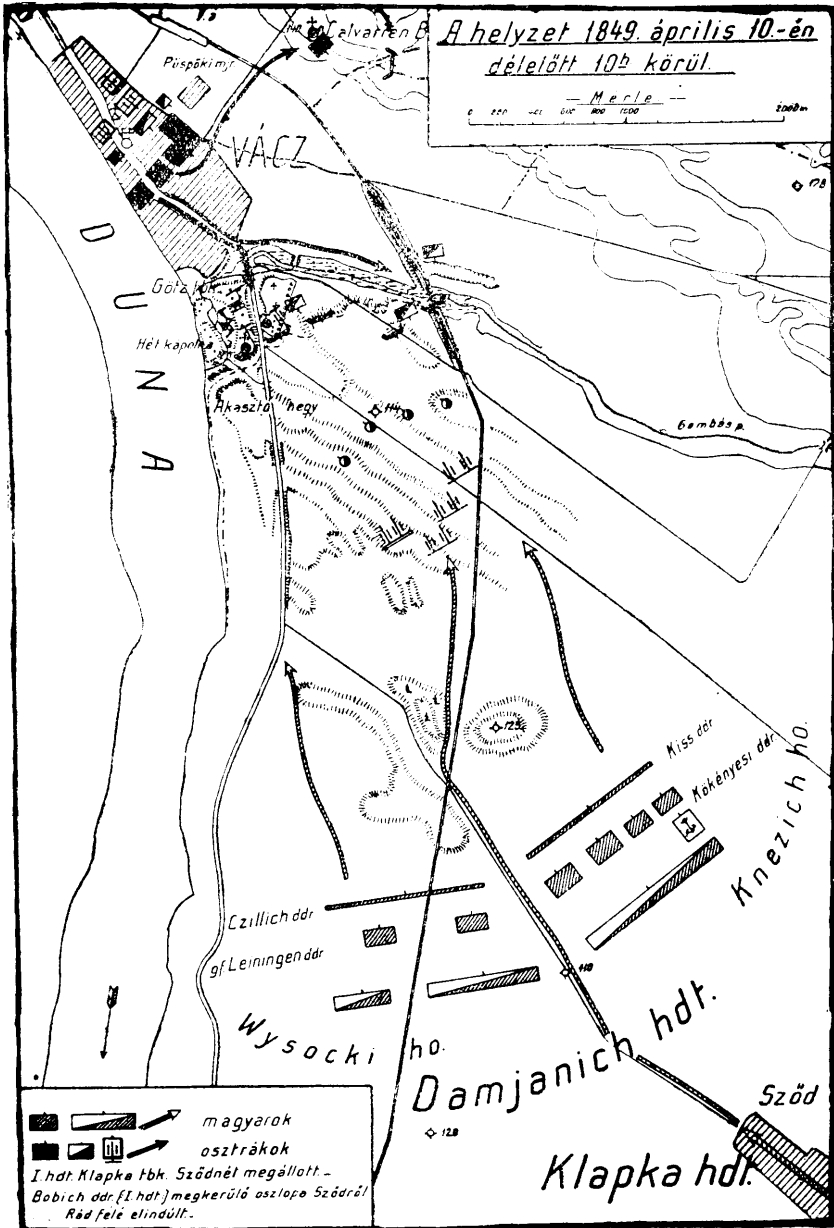
A magyar csapatok még mindig nem indították meg a döntő támadást Vácra, pedig a dél már rég elmúlt. De mivel a tüzerharc meg nem szűnő hevességgel már mintegy négy órán át tartott, Götz mégis felismerte, hogy fölös ellenféllel áll szemben. Ezért délután 3 óra táján elhatározta, hogy a harcot félbeszakítja és Nagymaroson át visszavonul; Jablonowskinak meghagyta, hogy lovagoljon vissza Vácra és az ott tartalékban levő csapatokat haladéktalanul indítsa el a verőcei úton.

A 15. gyalogezred, a lovasság és a harcban álló tüzéség parancsot kapott, hogy a harcot szakítsa félbe és Vácra vonuljon Verőcére, s ott csatlakozzék Jablonowski csoportjához.

Götz a Kálváriahegyen álló oldalbiztosító csoport parancsnokát, Strasdil ezredest is útasította, hogy a 15. gyalogezred IV. zászlóaljával a vasútvonal mentén, Verőce irányában vonuljon vissza és csatlakozzék Jablonowski csoportjához.

A hadosztály elvonulását, Götz személyes vezetése alatt, a 12. vadászzászlóalj és a 63. gyalogezred III. zászlóalja a Gombás-patak szakaszán biztosította. Ez a két zászlóalj parancsot kapott, hogy a kőhídnál foglaljon védőállást s a hidat védje mindaddig, míg azon az utolsó ágyú is át nem vonult. Ez a kőhíd a később kifejlődött harcban nagy szerepet játszott. Rajta visz át az országút Vácról Pestre.

A barokk-stilben, igen szilárdan épített kőhíd kétíves bolt-hajtása alatt, körülbelül 4—5 méter mélységben folyt a Gombás-patak eliszaposodott vize, mely akkor az előző esőzések

2. vázlat.

folytán erősen megáradt, úgyhogy a tüzérségnek nagy akadályt, a lovasság- és gyalogságnak pedig kisebb akadályt képezett. A hídnak kőből épített két oldalfalán 7 szentnek kőből kifaragott szobra állott.

A kőhídtól az országút Vác déli bejáratához vitt s onnan Vác főutcáján folytatódott tovább. Akkor a Vác déli szélét szegélyező házsor a kőhídtól mintegy 300 lépésnyire esett. Vác déli széle és a kőhid között szabad térség terült el. Az országút a kőhídtól siklószerűen emelkedett a Hétkápolna-domb felé és az évszázados fákkal benőtt Hétkápolna-domb és a cserjés-bokros temető között mélyút jellege volt. Az országúton, kb. 400 lépésnyire, a szabad kilövést mi sem gátolta.

Az országút nyugati oldalán, azzal párhuzamosan és fölötte kb. 3 m magasságban, párkányszerűen kiemelkedő sík tetején, sétaút volt hét, szentképekkel díszített kőoszlop mellett, úgy, ahogyan a kálvária stációi szoktak építve lenni. Ez a sétaút erdős dombhátra vezetett, melyen egy kis templom állt, kolostorszerűen épített emeletes kőépülettel. A kis templom búcsújáró hely volt.

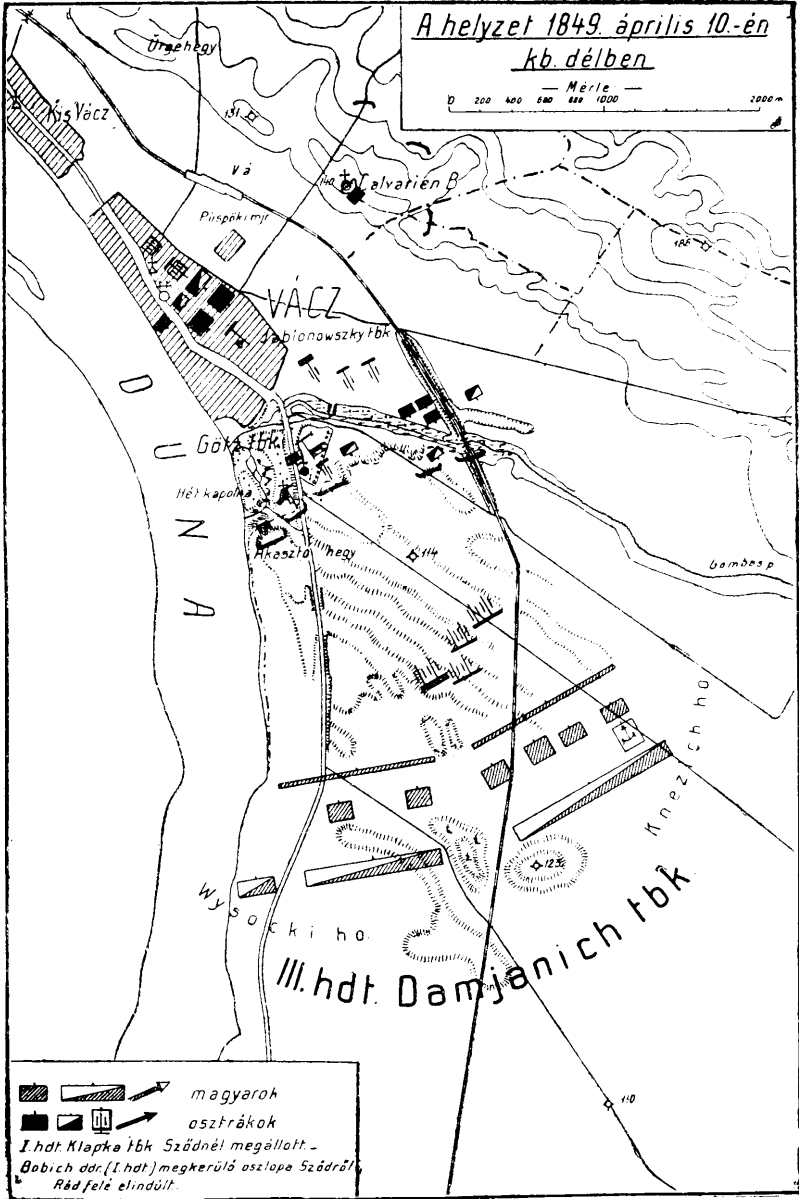
A Hétkápolna erdős dombjáról a dunakeszi országútra szabad volt a kilátás és a kilövés. Jobbkéz felé, a Duna irányában, a Hétkápolna dombjával szemben kb. 300 lépésnyire, egy valamivel magasabb homokos csupasz domb volt, az Akasztódomb. Itt hajtották végre abban az időben a halálos ítéleteket. Az Akasztódombot a Hétkápolna dombjától egy eliszaposodott völgyecske választotta el.

A dunakeszi országút keleti oldalán terült el a temető, széles lapos háton, melynek az a része, hol az országút mellette elvezetett, meredeken, falszerűen, le volt ásva. Közvetlen az országút mellett, a kőhídtól kb. 400 lépésnyire, a temető szélén egy kis kápolna állt, mely úgy az országúton, mint a kőszentes hídon teljesen uralkodott.

A 12. vadászzászlóalj a Vác déli szegélyén épült házsorban fészkelte be magát, lövőiránnyal a hídra. A 63/III. zászlóalj. századoszlopokkal egymás mellett, közvetlenül a híd mögé állott. Götz ennél a zászlóaljnál tartózkodott.

A 15. gyalogezred akkor már teljes visszavonulásban volt Vácra, csupán I. zászlóalját állították meg Vácra, hogy mint tartalék az utóvéd mögött (12. vadászzászlóalj és 63/III. zászlóalj) kéznél legyen.

Az osztrák tüzérség az utolsó pillanatig fedezte a gyalogság visszavonulását. Götz elhatározása az volt, hogy a kőszentes hidat makacsul tartja mindaddig, míg visszavonuló

3. vázlat.

csapatai Vácon keresztül megfelelő tért nem nyernek Verőce felé.

A magyarok tüzésége ekkor észrevette, hogy az osztrákok a visszavonulást megkezdték, a tüzelést ezért különösen a Gombás-patak hídjára irányította. Így történt, hogy Götz a kőhídnál halálos sebet kapott.

A magyar III. hadtestnek harera fejlődött első harc-vonala délután 3 óráig kb. 1500 lépésre megközelítette ugyan az osztrákok védőállását (Akasztódomb—Hétkápolna—temető-vasúti híd), de a támadást csak akkor akarta megindítani, midőn a Bobich-dandár a Nagyszál-hegy felől ágyúszóval jelezni fogja, hogy az osztrákokat megkerülte.

A magyar csapatok már felette nyugtalankodtak; egyrészt, mert a négy órán át tartó ágyúzás alatt Vác előtt tétlenül vesztegeltek, másrészt pedig, mert bőrig áztak a szakadó esőben. A Bobich-dandár megkerülő oszlopa azonban nem adott magáról hírt; a váravárt ágyúszó a Nagyszál felől csak nem akart megszólalni. Ebben a helyzetben az ellenséges tüzéség elhallgatott és az osztrák csapatok visszavonulása is tisztán látható lett.

Damjanich tehát tovább már nem várhatott a döntő támadás megindításával, hanem parancsot adott, hogy hadosztályai foglalják el a Vác bejáratánál levő kőhidat. Vysocki ezredes a híd elfoglalására a lengyel légiót és a 3. honvéd zászlóaljat, Knézich ezredes pedig a 9. honvéd zászlóaljat, rohamra rendelte. A hadosztályok csapatai egyidejűleg parancsot kaptak, hogy gyülekezzenek menetoszlopban, hogy a kőhíd elfoglalása után Vácra tüstént bevonulhassanak.

A kiadott rendelkezések folytán a hídra három rohamot intéztek a magyarok.

Elsőnek a lengyel légió tört elő, támadása azonban az osztrák 12. vadászzászlóalj puskatüzében már csirájában elakadt. A zászlóalj visszaözlött.

Ekkor a 3. honvéd zászlóalj, Földváry Károly őrnagy személyes vezetése alatt, a Hétkápolna-dombról a hídra rohamot intézett; a zászlóalj eljutott ugyan a kőhídig, de lendületét a visszavetett lengyel légió megtörte. Most a 63./III. osztrák zászlóalj ellentámadásra tört elő. A kőhíd körül elkeseredett kézitusa fejlődött ki a magyarok és osztrákok között, mely egyideig ide-oda hullámozott. Ebben a válságos pillanatban, épp idejében, érkezett be a Knézich-hadosztály 9. honvéd zászlóalja, mely a kőhídra haladék nélkül megindította a harmadik rohamot. Ez végre sikerült.

A honvéd zászlóaljak elfoglalták a kőhidat; ezen keresztül előretörve, a kőhíd és Vác déli bejárata között elkeseredett

kézítésára került a dolog, melyben az osztrák 12. vadász-zászlóalj parancsnoka, Brandenstein Frigyes százados, fogásba esett, a 63/III. zászlóalj parancsnoka, Billinek Ferdinánd százados, pedig megsebesült.

A kézítése azzal végződött, hogy a 3. és 9. honvéd zászlóalj az osztrák 12. vadász-zászlóaljat és a 63/III. zászlóaljat Vác főutcájába szorította be. Ezeket Vácott a Braun Károly ezredes parancsnoksága alatt visszatartott tartalék vette fel. A visszavert osztrák csapatok Vác főutcáján át harcolva vonultak vissza Kis-Vácon keresztül Verőce felé.

Az utóvédnek a híd körül folyó harca alatt tudta meg Jablonowski dandárparancsnok, hogy a hadosztályparancsnok elesett. Jablonowski a hadosztály parancsnokságát legott átvéve, kéznél levő tüzérségét a Kis-Váctól kb. 1500 lépésre északra fekvő Cigány-hegyen felállította, a harcból kivont többi csapatokat pedig a verőcei úton továbbküldötte hátrafelé.

A délutáni helyzetet a 4. vázlat tünteti fel.

A Cigány-hegyen foglalt új utóvédállás a védelemre kiválóan alkalmas volt, mert arcban Vác városán teljesen uralkodott, s róla a leghatásosabb ágyútűz volt kifejtendő. Jobbszárnyát a Duna biztosította, balszárnyát pedig Strasdil ezredes különítménye fedezte.

Az ellenség üldözésére Nagy-Sándor ezredes lovasdandára előtört ugyan Kis-Vácról, de a Cigány-hegyről jövő pusztító ágyútűz miatt Kis-Vácról kibontakozni nem tudott.

Egy órán át tartó sikeres ágyúharc után, a Ramberg-hadosztály teljes rendben folytatta visszavonulását Damásd-Letkésen át Szalkára, hová éjjeli egy óraker érkezett meg. Itt a hadosztály az Ipoly-folyó mögött négyórari pihenőt tartott, mely alatt a Szendehelyen és Nagymaroson kikülönített részeket, továbbá a szétugrasztottakat is, magához vette.

Április 11-én hajnali 5 óraker az osztrákok az Ipoly hídját felégették és visszavonulásukat a Garam-folyó mögé folytatták. A hadosztály Kéménden át Esztergom felé tartott. A Kálvária-hegyen álló különítmény (15. Ldw. zlj.), mely a váci ütközet alatt az osztrákok balszárnyát biztosította, elkesve kapta meg azt a parancsot, hogy a vasútvonal mentén vonuljon vissza, mert már akkor a honvéd zászlóaljak Vác városába betörték. Ezért Strasdil ezredes a parancsot szószert nem hajthatta végre, hanem harminc órás menetben Márianosztrán és Kospallagon át Tölgyesre jutott és csak április 12-én Kéméndnél érhetette el a hadosztályt.

A váci ütközetben az I. hadtest nem vett részt. A Bobichdandár megkerülő mozdulata se sikerült, mert a dandár a fel-

ázott rossz utakon, sűrű ködben, Rád táján eltévedt. A helyes irányban csakis az 1. oszárhuszárezred két százada és egy 6-fontos üteg haladt, de ez is elkésett.

A rendelkezésre álló források a magyarok veszteségét kb. 150 főben állapítják meg. Az osztrákok veszteségét a források különbözőképen adják meg. A „Geschichte des k. k. 7. Ulanen-Regiments Erzherzog Karl Ludwig“ című mű szerint, a váci ütközetben a Ramberg-hadosztály halottakban: 1 tábornokot, 3 tisztet, 56 fő legénységet veszített. Megsebesült 9 tiszt, 60 fő legénység, eltűnt 215 főnyi legénység. Egy tarack tönkrement. 23 ló elhullott, 9 megsebesült.

A „Geschichte des k. k. 63. (55.) Linien-Infanterie-Regimentes Baron Bianchi“ című mű szerint a veszteség: halottakban 2 tiszt és 36 fő legénység, sebesültekben 9 tiszt és 60 fő legénység, eltűntekben 215 fő legénység. Ezekkel az adatokkal ellentétben állanak a „Geschichte des k. k. 15. Infanterie-Regiments Adolf Herzog zu Nassau“ című műben közöltek, hol azt olvassuk, hogy maga a 15. gyalogezred halottakban 42 főt, sebesültekben 147 főt veszített. A „Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Freiherr von Merkl Nr. 55. (63.)“ című mű szerint maga a 63/III. zászlóalj (3 század) a váci ütközetben több mint 40 halottat és sebesültet veszített.

Április 10-én a késő délutáni órákban a magyar III. és I. hadtest bevonult Vácra.

A VII. hadtest parancsnoksága (Fót) és a II. hadtest parancsnoksága (Kerepes) azonnal értesítést kapott, hogy Vácot a magyarok elfoglalták. Görgey még április 10-én Gödöllőről Vácra tette át főhadiszállását.⁹

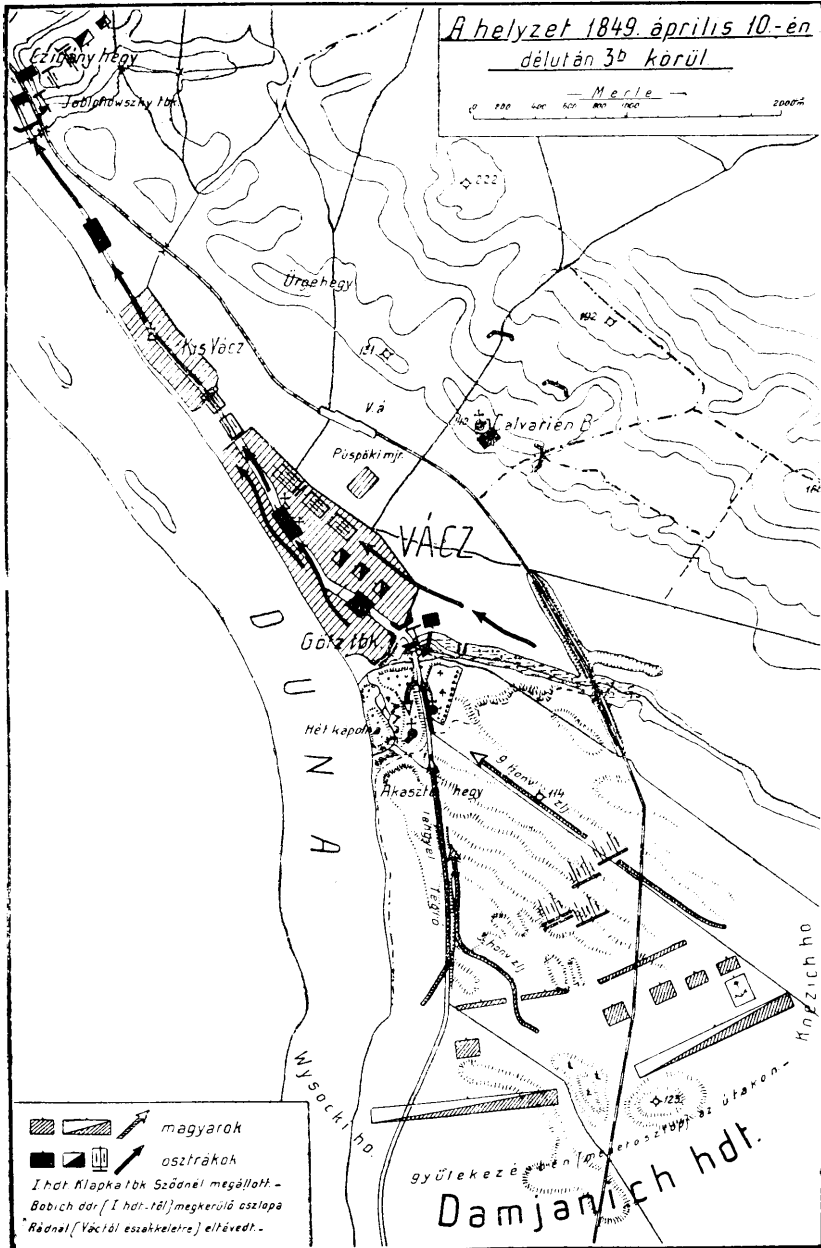
Az 1849 április 10-én vívott váci ütközet harcászatiilag nem nagy jelentőségű, mert tulajdonképpen csak utóvédharc volt, melyet — a tüzérségen kívül — magyar részről három zászlóalj, osztrák részről két zászlóalj vívott meg.

Azonban hadászatiilag felette tanulságos az ütközet, mert a helyzet olyan volt, hogy kudarc helyett sikert érhettek volna el az osztrákok.

Ha az 1849 április 10-ére elrendelt erőszakos szemrevételezt az egész osztrák hadsereg igazán „erőszakos“ módon hajtotta volna végre, valószínű, hogy az osztrák hadsereg a magyar VII. hadtestet (Gáspár tbk.) szétszórja és azután még délelőtt megjelenhetett volna a váci csatamezőn (Palota—Sződ 16 km.) Ez esetben Damjanich tábornok hadteste (III.) két tűz közé kerül és a magyar hadsereg sorsa végzetessé vált volna.

Ezért volt nagyjelentőségű Damjanich előrelátása, hogy

⁹ *Kriegsarchiv*. 1849. Feldakten der. ung. Ins.-Armee. 4. fasc. 63.

4. vázlat.

az I. hadtestet (Klapka tábornok) a váci harcokba nem vonta be, hanem a Palota felől hallható ágyúzásra Szódnél — minden eshetőségre készen — mint tartalékot visszatartotta.

Az isaszegi és váci kudarc miatt a bécsi cs. kir. hadügy-minisztérium herceg Windischgrätz tábornagyot az osztrák hadsereg éléről elmozdította.

FÜGGELÉK.

A III. magyar hadtest hadrendje.

Hadtestparancsnok: Damjanich János
tábornok.

1. Knézich-hadosztály:

34. gyalogezred I. zászlóalja	}	Kiss-dandár.
34. „ III. „		
52. „ III. „		
9. honvéd zászlóalj	}	Kökényesi-dandár.
65. „ „		
½ vadász „		
½ utász „ 1 hadihíd- készlettel		

2. huszárezred (8 század) Piketti ezredes.

2. Wysocki-hadosztály:

60. gyalogezred III. zászlóalja	}	Czillich-dandár.
42. honvéd zászlóalj		
Lengyel gyalogos légión	}	Leiningen-dandár.
19. gyalogezred III. zászlóalja		
3. honvéd zászlóalj		
3. huszárezred (6 század)	}	Kászonyi ezredes.
Lengyel dicsőség osztály (2 század)		

3—6 fontos }
1—12 fontos } üteg.

Rubint Dezső.